

Túros Endre

Magyarok, románok, cigányok Kisbácsban

A falu rövid története

Kisbács Kalotaszeg Kolozsvárhoz legközelebb eső faluja. „A falu történelme az egykori feljegyzések szerint 1090-ig nyúlik vissza. Az ősi település az erdőkoszorúta nagykitérjedésű tiszta szőlőn állt, és Szent Iván nevet viselt. A falu e határrésze ma is e néven ismert”.⁶⁹

Talált leletek is bizonyítják, hogy valóban település volt ezen a helyen. Az 1200-as évek közepén tatárok pusztították el, s a falu életben maradt lakói a Nádaspatak völgyében, mocsarak közt megbújva vészelték át az ellenség dúlását. Végül ezen a helyen telepedtek le,

⁶⁹ Kisbács községről, akárcsak Erdély sok más magyar múltú falujáról, monográfia készült az 1990-es évek elején. A szerző, Mészáros János nagydíjas közgazdász, adatokban gazdag leírást készített szülőfalujáról. Levéltári kutatásra, a római katolikus plébánia „domus historia”-jának feljegyzéseire, a falu legemlékezetesebb egykori katolikus papjának naplójegyzeteire alapozta munkáját, mellyel díjat nyert az EME pályázatán. A nyolcvankilenc gépelt oldalt kitevő írásnak mindmáig nem sikerült kiadót találni, de fénymásolt formában megtalálható a falu RMDSZ szervezetének irattárában, a katolikus plébánián, a református parókián és a Lokális identitás és interetnikus kapcsolatok elem-

mert ez védettebb is volt, és a földművelésre is inkább alkalmasnak bizonyult, mint az eredeti telephely erdős-dombos, vízben szegény környéke. A szájhagyományban ma is élő legenda szerint a tatárok leszedték a templom harangját, és egy tóba dobták. A falu ma már nyugdíjas lakói még gyermekkorukban köveket dobáltak a tóba (ma már csak mocsár), és szent meggyőződéssel állították, hogy hallották megkondulni a harangot. Az új település neve Bács lett. Mészáros János szerint a „bács” szláv eredetű szó – mocsarat jelent – ebből származik a falu neve.⁷⁰ 1911-ig Bács néven szerepel a község, akkor változtatták Kisbácsra a nevét; az adminisztratív intézkedés magyarázata: Bács-Bodrog megyében is volt egy Bács nevű község, ettől akarták félreérthetetlenül megkülönböztetni.⁷¹

A kolozsmonostori apátság birtoka, neve legelőször a kolozsmonostori Benedek-rendi monostornak juttatott adománybirtokok listáján fedezhető fel. A magyar katolikus jobbágyfalu, lakói a kolozsmonostori apátság hűbéresei voltak: „Midőn Mátyás király a Kolozsmonostori Kegyuraságot megszüntette, a falu elméletileg egy rövid időre szabaddá vált. Gyakorlatilag azonban nem vált szabaddá, mert a Kegyuraság dézsmaszedési joga továbbra is fennmaradt”.⁷² 1580-tól a jezsuiták birtoka. „A papi feljegyzések szerint a román parasztság az 1620-as években telepedett le Bácsban. A kolozsmonostor jezsuiták birtokára jobbágyként kerültek”.⁷³ Az 1849-ben végrehajtott földreform eredményeként megszűnt a jobbágytság, és elkezdődött a szabadparaszatok rétegződése.

A századforduló táján már egyre többen voltak kénytelenek nem mezőgazdasági jellegű munkát vállalni. Legvonzóbb munkahelyet az akkor épülő-fejlődő vasút jelentette, de sokan mentek dolgozni a kolozsvári építőtelepekre és a téglagyárba is. A két világháború között már természetes dolog a városi munkavállalás, alig van olyan család, amelyeknek minden tagja földművelésből él, és egyre többen kezdenek szakmát tanulni. Ezek már nem napszámosmunkára, nem segédmunkára mennek, ők már szakemberekként dolgoznak, stabilan megvetve lábukat az új, félig városi, félig falusi életformában.

Kisbács tulajdonképpen „szerencsés falu”. Alig nyolc kilométer választja el Kolozsvártól. Az 1800-as évek második felétől folyamatosan fejlődő város munkahelykínálatával megoldás lett a mezőgazdaságból megélni nem tudó kisbácsi lakosság számára. Az emberek nem kényszerültek elvándorlásra, a kétlaki életmód jól bevált, mivel a falusi életmód mellett városi pénzforráshoz juthattak. Már az első világháború előtt, ez az életmód egyre határozottabban legitimmé lett, és tulajdonképpen „megmentette a falut” a mezőgazdaság szocialista átalakulásakor. Évtizedek távlatából nézve, Kisbács lakói számára a legsúlyosabb csapás, amit a szocialista rendszer a mezőgazdaságra mért, azaz a kollektívizálás, valójában fejlődési, gyarapodási lehetőséget jelentett. Ma már bátran mesélik az emberek akkori sérelmeiket, az erőszakos szervezést: a többnyire kolozsvári gyá-

zése Kárpát-medencei magyar településeken megnevezésű kutatás dokumentációs anyagában. – Mindeddig ez az egyetlen olyan leírás, amelyből eléggé részletes, pontos képet kaphatunk Kisbács község történetéről.

A következőkben a Mészáros János kézírata alapján próbálom meg összefoglalni a község történetét a II. világháborúig.

⁷⁰ Az 1970-es években Szabó T. Attila nyelvészprofesszort, az erdélyi nyelvtörténet legnevesebb szakemberét kérdeztem a falu nevének eredetéről, és Szabó professzor azt tartotta legvalószínűbbnek, hogy török méltóságnévre vezethető vissza az elnevezés – T.E.

⁷¹ Idézi Mészáros. 8–9. l.

⁷² Idézi Mészáros. 9. l.

⁷³ Idézi Mészáros. 10. l.

rakban dolgozó fiatalok fenyegetettségét, hogy kiteszik őket munkahelyükről, ha szüleik nem lépnek be a kollektív gazdaságba. Mindemellett a falu lakóinak többsége számára már akkor is, 1962-ben, mellékes volt a mezőgazdaság, igazi jövedelemforrást a városi munkahely jelentette. Az erőszakos kollektivizálás tulajdonképpen csak hitelesítette és megerősítette a már kialakult helyzetet. A kollektív gazdaságnak nem volt nagy jelentősége a falu életében. A földek egy részére kolozsvári ipari vállalatok telepedtek: malom, kenyérgyár, húsfeldolgozó, tejgyár, olajtöltőde, szeszipari vállalat, és mindehhez bővíteni kellett a falu területén épített vasúti kitérő pályaudvart. Az ellenkező – a nyugati oldalon – pedig már a hatvanas években létrejött az állami gazdaság, amelyek a falu legjobb szántóföldjeit gyümölcsfákkal ültette be. Mindehhez a bácsi kollektív gazdaságnak semmi köze nem volt. A kollektív gazdaság mellékesnek számított, idősebb asszonyok jártak oda dolgozni meg nyugdíjas férfiak, akiknek ez lett a nyugdíjkiegészítőjük. A falu lakóinak többsége állami alkalmazottként, városi fizetésből élt a szocializmus éveit alatt; a község pedig folyamatosan épült, szépült, fejlődött. A „szocialista munkaversenyt” mindig nevelésnek tartották a bácsiak, de azért büszkeséget éreztek az emberek, mikor a nyolcvanas évek derekán a „legszebb falu” címet elnyerte Kisbács.

A település etnikai térbeosztása

A település legrégebbi épülete az eredeti középkori építkezés nyomait még ma is őrző, többször átépített római katolikus templom. Két újabb középület pedig a kilencvenes években készült református templom és az új állami iskola. Az új református templom a főút mentén, a katolikus templommal átellenben épült, beilleszkedve a falu hagyományába. Mindig a katolikus templom számított centrumnak, a lakóházak elhelyezkedésének még ma is érzékelhető hagyománya is ezt bizonyítja. A katolikus templom környékén, a főút mentén nyugati és keleti irányban csak magyar családok laktak (és többnyire még ma is). A később betelepült románok a falu két szélén, de elsősorban a keleti irányban éltek. A XX. század elején már a százas létszámot is elérő cigányság pedig a nyugati szélén, de nem a főút mentén, hanem a főútról felágazó cigánysoron laktak. Az 1938-as adatok szerint 1018 magyar, 544 román, 100 cigány, 5 szlovák, 5 német, 5 zsidó és 2 orosz nemzetiségű lakója volt a falunak. A községben való megtelepedés időpontja és létszámbeli jelentős különbségek által meghatározott „mentális térkép” szerint a központ a magyaroké, a periféria pedig a románok és cigányok helye. A „tösgyökerez” bácsiak szerint „értékben” a magyarok voltak (és vannak) legfelül, a románok egy szinttel lennebb, a cigányok pedig legalul. Ez a mentalitás lényegében a lakosság nemzetiségi arányainak jelentős módosulása után sem változott.

A „mentális térkép” mindmáig élő valóságát a fizikai térben elfoglalt hely/helyek érzékeltetik. A magyar, román, cigány lakóházak elhelyezkedése nagyon fontos ebből a szempontból, de a szimbolikus térfoglalást a közterek, középületek fejezik ki legjobban. A második világháború előtti faluban, „az első román világban” nem gyengült, hanem tovább erősödött a magyar lakók javára a szimbolikus terek centrum-periféria alapú elhatárolódása. A trianoni döntés idején a faluban középkori eredetű magyar római katolikus kőtemplom és nála összehasonlíthatatlanul fiatalabb román görögkatolikus fatemplom volt. A „magyar templom” jelölte ki a falu közepét. A „román templom” pedig nem volt több, mint az északkeleti faluszéli domboldalon létesített román temető tartozéka. A főúton, a katolikus templomtól mintegy ötszáz méternyire keleti irányban állott a két tantermes, hatalmas tanítói lakással kiegészített, magyar katolikus státusiskola; a katolikus templom tözsomszédságában a plébánia és a régi iskola, kántori lakással.

A két világháború közti időben Erdély magyar faluiban a román állam szinte mindegyik román templomot és állami iskolát építtetett. Kisbácsban a templomépítés viszonylag egyszerű feladatnak bizonyult: a már létező fatemplom és temető telkének kb. 500 méterrel való megnyújtása a főút felé elég lett az új templom építésének elkezdéséhez.⁷⁴

A két háború közötti térfoglalási lázban a görögkatolikus egyház nem épített paplakot az új templom mellé, mivel a szűk tér nem engedte volna, hogy „frontra nyíljon”, s ezért házat vásároltak lelkészi lakásnak. Ez azonban mintegy fél kilométernyire van a templomtól. Az „iskolaháború” ennél izgalmasabb történet. Tallos Jenő plébános naplójegyzetei részletesen beszámolnak erről.⁷⁵

Visszatérve a szimbolikus térfoglalás gondolatára: a román állami iskola is, az új román templom is kívül rekedt azon a szimbolikus téren, amit a falubeliek a falu központjának érezték/éreznek. A szocializmus éveire az előzőekben már említett gazdasági fejlődés és mentális egyensúly jellemző. Persze, túlzás lenne azt állítani, hogy semmi nem támadta ezt az egyensúlyt, de elsősorban a magyarság számára mentális síkon „nyerő időszak” volt a szocializmus ideje. A demográfiai adatok ellentmondanak ennek az állításnak.

⁷⁴ Az építkezés érdekessége, hogy – mindmáig kellően nem bizonyított vélekedések szerint – Kós Károly egy templomtervének módosított változata épült Bácsban.

⁷⁵ „A román állami iskola beindítása hosszasan vajúdott, mert nem volt helyiségük. Az iskolai tanfelügyelőség 1920-ban rendeletet küldött a közjegyzőhöz, hogy a római katolikus iskola egyik tantermét „rekvirálja el” a román iskola részére. A közjegyző Máthé Béla nem tett eleget a rendelkezésnek, s azt válaszolta, hogy a rekvirálást csak a főszolgabírónak van joga elrendelni. Erre a revizor a főszolgabíróhoz fordult, aki elrendelte a rekvirálást. A közjegyző ekkor a régi egytantermes iskolát rekvirálta el, de a tanítást tanítóhiány miatt nem kezdhették meg a román iskolában...

A románoknak csak 1921-1922-s tanévre sikerült beindítaniuk az iskolát. A Status a régi iskolaépületet évi 600 lej hasznabérért a románok rendelkezésére bocsátotta.

A római katolikus iskola 1922-ben megintést kap a közoktatásügyi miniszter kolozsvári államtitkárától. A tanítók fizetését nem biztosíthatja az állam, mert oklevelük nincs honosítva, miniszterileg jóváhagyott könyvekkel és térképpel nem rendelkeznek. Így a tanítóknak a Statustól nyert havi 500 lejjel kellett beérniük. Az iskola két tanerős és 1926-ban 122 beiratkozott gyermeket tanít két tanító, két tanteremben (...).

A római katolikus iskolát 1934. év elején az állami vezértanfűgyelő látogatta meg. Kifogásolta a gyermekek román tudását. Emiatt megintették és követelték a tanerők leváltását. Ez nem történt meg.

Az 1934/1935-ös tanévre a római katolikus iskolába 117 tanulót vettek fel. A tizenkét évesnél idősebb tanulókat – 32 tanuló – a hatóság az állami románnyelvű iskolába kényszerítette...

1934. év őszén kezdték meg az új román állami iskola építését. A telket az iskolának a római katolikus egyházmegyei tanács 100 lejért adta. Az építkezési költségeket az állam és a község fedezte. A község lakosait napszám végzésére legtöbbször a csendőrök hajtották. A közmunka háromnegyed részét a magyarokkal végeztették el. Az iskolának három nagy tantermet építettek. Vajon mire számítanak? A község román lakossága alig haladja meg a 600 lelket...

Az iskolai záróünnepséget 1935. június 23-án tartottuk. A szentmise után Te Deum volt. Az ünnepség az iskola udvarán volt a tanulók és szűlők jelenlétében. Az ünnepségen szavaltak, énekeltek és egy szindarabot játszottak a gyerekek...

Az 1938-as népszépi adatok összehasonlítása az 1977-es majd az 1992-es népszám-
lálási adatokkal valóban nem jelez „egyensúlyt”. Íme a nemzetiségi megoszlás:

	magyar	román	cigány	más nemzetiségű
1938	1018	544	100	17
1977	1315	1282	49	49
1992	1200	2173	296	301

1938-ban még a „más nemzetiségűek” címszó pontosan lebontható volt (5 szlovák, 5 né-
met, 5 zsidó, 2 orosz), a szocializmus éveiben (és ma is) a „más” egyértelműen cigányt
jelent. A magukat romának vallók közül is száz körüli a faluban a magyarok és románok
által cigánynak tartottak száma.

A felekezeti megoszlás 1992-es adatai árnyaltabbá teszik a képet; íme: ortodox (görög-
keleti): 2246, görögkatolikus: 61, római katolikus: 838, református: 367, egyéb: 152. (Az
„egyéb” megnevezés többnyire baptistát jelent, helyi megnevezése: pocait). A magyar la-
kosság római katolikus vagy református, a románság ortodox, görögkatolikus vagy
„pocáit”, a cigányok pedig ortodoxok (de az utóbbi években a baptista gyülekezetben is
kezdtek megjelenni a cigányok).

Ilyen demográfiai adatok mellett is sikerült megörizni a fentebb említett „mentális
egyensúlyt”, a magyar-román-cigány lakók közötti „aszimmetrikus viszonyt”.⁷⁶ Az
interetnikus viszonyok eme „stabilan aszimmetrikus egyensúlyának” csak a múltját és je-
lenét ismerjük. A szimbolikus térfoglalás folyamatos „belháborúja” tulajdonképpen e kö-
rül az aszimmetrikus viszony körül zajlott/zajlik. Az 1990-es években a település már
olyan nagyra nőtt (többek között tömbháznegyed is épült a faluban – és az is „perifériá-
nak” számít), hogy a románság már nem harcol a falubeli „jó helyek megkaparintásáért”.
A cigányság viszont „hódító hadjáratra” indult. 2000 nyarán 22 olyan házat számoltunk „a
falú között”, amit az utóbbi tíz évben cigányok vásároltak meg. Elméletileg ez megemel-

*Az 1935/1936-os tanévre a római katolikus iskolába 105 tanuló iratkozott be. Az álla-
mi iskolába 35 római katolikus 13 éven felüli gyerek kötelezően iratkozott be. Ők heti két
óra hittanórát kaptak.*

*Az állami iskola 1936. év július havában költözött új épületbe. Az 1936/1937-es tané-
vre a római katolikus iskolába 112 gyermek iratkozott be. Az állami románnyelvű iskolá-
ba 16 magyar gyerek jár kötelezően.*

*Az 1937/1938-as tanévre az állami román iskolába három tanítót neveztek ki. Mivel
nem volt kellő létszámú gyermek az állami iskolában, a római katolikus iskola abszol-
venseit kényszerítik az utolsó osztály megismétlésére a románnyelvű állami iskolában. E
tanévben az iskolába 111 tanuló iratkozott.*

*Az 1937/1938-as tanév befejeztével abszolváló vizsgára 12 tanuló állt. Az állami ható-
ság vizsgálónőnek Horgos Vasileet, a helyi állami iskola igazgatóját jelölte ki. Két napon
át vizsgálta a gyerekeket, akiknek az előirt tudásuk megvolt. Ő felsőbb utasításra hi-
vatkozva már előre megmondta, hogy a gyerekeket el kell buktatnia. A vizsga második
napján a kihívott állami „inspektor” a tizenkét gyerek közül tizenegyet osztályismétlőre
utasított” (Idézi Mészáros, 55–57.).*

⁷⁶ Erről részletesen: Túros Endre: Magyarok, románok, cigányok: ki van a középpont-
ban? In Egy más mellett élés. Szerk. Gagy József. Csíkszereda, 1996.

né a cigányok falun belüli társadalmi státusát, viszont a 90-es években létrejött egy új cigánysor, amelyik valódi nyomornegyed, összehasonlíthatatlanul „cigányabb”, mint a régi cigánysor (amelyben már paloták állnak), s ez – ahogy a falubeliek mondják – „helyére teszi a dolgokat”.

A katolikus temető külön érdekessége a „cigány-sarok”. A faluban két temető van. Az egyik a katolikus magyar temető, a másik az eredetileg görögkatolikus, ma ortodox román temető. Az első világháborúig a magyar temetőbe csak magyarok temetkeztek. 1920 után a temető legkülső felén kezdenek megjelenni a román sírok, a második világháború után ugyanott már cigányok is temetkeznek. Ez azonban nem bontotta meg a temetkezési rendet: a román temető a románoké, a magyar temető pedig akkor is a magyaroké (legalábbis mentálisan, de egyelőre adminisztratív is), ha a periférián mások is megjelentek. Ezt a rendet próbálta támadni az elmúlt évtized cigány újítása: üvegházszerű kriptát építettek az egyik sír köré-főlé, megmutatva az építő gazdagságát. A dolog teljesen a visszajára fordult; annyira giccesre, annyira – ahogy mondják – „cigányosra” sikerült a sírhely, hogy az emberek „cigány-sarok”-nak nevezték el.

Interetnikus kapcsolatok

Kisbácsban a magyar, román és cigány etnikus együttélésnek két alapvető jellemzője a konfliktuskerülő magatartás és az 1990 után felerősödő szimbolikus elhatárolódás.⁷⁷ Az utóbbi hét év történései árnyaltabbá teszik ezt a képet. A konfliktuskerülő magatartás, a konfliktusmentes együttélés hagyományosan jellemzi a falut. Mindmáig meghatározó a három etnikum együttélésében a szimbolikus elhatárolódás. Ennek történelmi múltja van, és a szimbolikus elhatárolódás igénye nemhogy nem csökkent, hanem talán az erősödése érzékelhető még mindig. Ennek az elhatárolódásnak a mindennapi megélhetés gondjai nem szolgáltatnak alapot, s ezért a gyakorlati életben inkább a józan kompromisszum, az egészséges kooperáció érvényesül.⁷⁸

A gyakorlati élet területén megfigyelhető kooperáció erősödése az 1989 óta folyamatos gazdasági nehézségekkel is magyarázható. A nagy gyárak Románia-szerte ontják a munkanélkülieket. A kisbácsi lakosság körében is évről évre több a hivatalosan munkanélkülieknek nyilváníttak száma, de a hagyományos kétlakiság, a „több lábón állni” elve megmentette a falut a látványos leszegényedéstől. Léteznek szabályos, törvényes helyi vállalkozások, ahol az indulás pillanatától kezdve kötelező volt a románok és magyarok közötti gazdasági kooperáció, de folyamatosan létezik olyan második gazdaság szintjén működő pénzkereset is, ami túllép az egyszerű kooperáción, talán a „korspiráció”

⁷⁷ Vö. Túros Endre: Magyarok, románok, cigányok: ki van a középpontban? In Egy más mellett élés. Szerk. Gagy József. Csíkszereda, 1996.

⁷⁸ A fizikai tér elhatárolódásának hagyománya, „a legjobb szomszéd a kerítés” elve ma is él az „öslakóknak”, a „tősgyökeres” bácsiaknak körében. Eddig nem említett történelmi példa: a második világháború legvégén a község területén maradt halott német, szovjet katonákat eltemették, ezt parancsolta a keresztény érzület. Ám nem a temetőben, hanem a katolikus templom mellé ásták a sírokat, de úgy, hogy közöttük legyen a cinterem fala, egyik oldalon a szovjet katonák, másik oldalon a németek. A bácsiak „világértelmezésének” ez olyan természetes gesztusa volt, hogy azóta eltelt több mint fél évszázad során soha senki nem kérdezett rá a faluban, mindenki számára természetes volt, és ma is az.

címszó illenék rá legjobban. Ebben az együttműködésben a kölcsönös érdekek felismerésén túl a kölcsönös bizalom is elengedhetetlen, és az ilyen kooperáció az utóbbi években egyre gyakoribb. Sőt: a helybeli románok és magyarok ilyenyszerű, eufemisztikusan „szürkének” nevezhető közös gazdasági vállalkozásaiba a helyi „tősgyökeres” cigányok is betársulnak, a kölcsönös bizalomba ők, a több generáció óta jól ismert cigánycsaládok is beleférnek. Erről a jelenségről adatszerű, tényszerű leírásra legalább két szempontból nem vállalkozhatom: egyrészt bizonyos, hogy a konkrétumoknak csak egy részét ismerem; másrészt adatközlőim bizalmával való visszaélésnek számítana pontosan leírni, hogyan „csinálnak pénzt”, ha nem tudnak hozzáférni hivatalos pénzforrásokhoz.

Az 1990-es években a községi szintű hatalom megszerzése és gyakorlása olyan helyi specifikum, ami nagyon világosan példázza az előzőekben megfogalmazott állításokat. A konfliktusmentesség, szimbolikus elhatárolódás és a gyakorlati megoldásokban való józan kompromisszum, kooperáció egyaránt jellemző a falu politikai életére.

Az 1989-es fordulat utáni néhány év, a „hőskor” etnikumközi villongásai ebben a faluban is éreztették hatásukat, de a „tősgyökeres bácsiak” hagyományos konfliktuskerülő magatartása nem engedte, hogy – a kölcsönös verbális sértegetések és józanságmentes helyi politikai döntések szintjén túl – elfajuljon „a korszak indulata”. Jellemző példa erre a kilencvenes évek elején történt ortodox templombeli esemény, amiről azóta is sokat beszélnek a faluban: „*Volt itt egy román pap, aki ... tulajdonképpen magyar neve volt, Molnárnak hívták, de igyekezett sovinszta lenni ... S aztán, hogy mi volt az pontosan, azt nem tudom, de a magyarok ellen beszélt a templomban, s Bazil felszólalt a templomban, hogy ezt a beszélgetést tegye félre, ilyent ne folytasson nálunk, mert mi itt együtt születünk, együtt nőttünk fel, békességben voltunk a mai napig, nem akarunk haragot s gyűlölködést, ezt szüntesse be, ilyent ne folytasson többet.* (Azért furcsa, mert a román templomban nem szokás, hogy valaki közbeszóljon, még a katolikusoknál sem igen fordul elő, hogy a nép közül valaki megszólaljon). *Persze, csak ha valami ünnepély van, s felkérnek valakit. (S a pap?) Abbahagyta aztán, s nem lett következménye. Nem lehetett feljelenteni ...*” (T. A. 79 éves nyugdíjas).

A történet önmagában ferdített képet mutatna a faluban szolgálatot teljesítő román papokról. Feltétlenül ide kívánczik két ellenpélda is. A második világháború utolsó napjaiban, mikor gyakori volt a véres leszámolás – a környék falvaiban is volt rá példa –, a bevonuló győztesek elfogták és a községháza pincéjébe zárták a falu magyar vezetőinek tekintett papot, tanítót, annak családját és még néhány embert. A falubeliek szerint ki akarták végezni őket. A helybeli román pap járt körbe értük, csak így menekülhettek meg. A másik nevezetes esemény a 2000-es helyhatósági választások során történt. A katolikus és a református papot feljelentették, azzal vádolták, hogy megszegték a választási törvényt, és beidézték őket a rendőrségre. A helyi RMDSZ-vezetők és a falu több magyar lakója összegyűlt a rendőrség előtt, mintegy tiltakozásul, követelve a papok szabadon bocsátását. Az ortodox pap a tiltakozók közé állt, azt mondta, kötelessége kiállni a paptestvéreiért.

Politikai „együttelés”

Az 1992-es helyhatósági választások még nyílt szembenállás jegyében zajlottak. Eredmény: a PUNR (Román Nemzeti Egységpárt) elsöprő győzelmet aratott, a polgármestert is jelölő RMDSZ még alpolgármesteri helyet sem tudott szerezni ezen a választáson. A józanodás folyamatáról érdemes szó szerint idézni a helyi RMDSZ elnököt: „*PUNR-s polgármester lett 92-ben, és alpolgármesternek is PUNR-st választottak. Az egy részeges valaki volt, akire aztán tényleg, mi, RMDSZ, nagy nyomást gyakoroltunk, az alpolgár-*

mesterre, hogy nem ilyen egy alpolgármester, és nem jó, és nem így, és nem úgy... Hát ad-
 dig piszkálgattuk, míg szerencsétlen kénytelen volt lemondani. Jó, de ennek a polgármes-
 ternek se nagyon tetszett az az ember, egy olyasmi volt, hogy nem nagyon foglalkozott ő
 a dolgokkal... S akkor 94-ben, tehát nem választás, 94-ben, azt hiszem, október, novem-
 berben lemondott az alpolgármester, és egy olyan áldásos helyzet alakult ki, hogy nem
 volt más a román tanácsosok közül, aki elvállalta volna az alpolgármesterséget... Ugye-
 bár; benne voltak ebben a PUNR-ban, s egy kis üzletük, egy kis cégjük volt, egy kis vala-
 mijük, s akkor azt mondták, hogy azt nem hagyják ott, mert akkor; ugyebár; nem voltak
 olyan nagyok a fizetések... S akkor sikerült, hogy bevittük Rozsnyait alpolgármesternek.
 /.../ Jól alakult, egy eléggé jó viszony, közte s a polgármester között, ami valahol nekünk
 is kedvezett, meg minden, és amit így az emberekkel is... lett ennek a polgármesternek egy
 eléggé jó imázsa így, a magyarok szemszögéből. Rendes, persze, tudtuk, ki volt az apja.
 /.../ Nahát, akkor elgondoltuk, hogy milyen jelöltek voltak a románok körében, s hát egyik
 sem felelt meg. Az egyik volt akkor is nagyromániás, volt még vagy hat jelölt, mit-
 tudomén... S elmentem a polgármesterhez a választások előtt, és mondom, te, itt az
 RMDSZ-ben mi beszélünk..., főleg, hogy akkor a gázvezetés és minden, a magyaroknak
 is tetszett, és attól is tartottunk egy kicsit, hogy nehogy most valaki idegennel induljunk
 neki, esetleg a magyarság is, egy része... mert voltak olyan hangok, hogy mi az RMDSZ
 bárkivel, bárkivel összeállunk, ők csak ezt a polgármestert támogatják... Igen, de hogy
 támogassuk mi a PUNR-s polgármestert?! Mármint jelöltet? ... S akkor elmentem hozzá,
 és megbeszéltem vele, hogy nézz ide, te, neked ez nem jó, ha meg akarod nyerni a választ-
 ást, akkor, mondom, neked ebből a pártból ki kell lépni... és, mondom, kell keresni egy
 másik pártot... Arról ő nem is akart hallani, hogy parasztpárt s ilyesmi..., tehát neki ilyen
 nem kellett, s akkor azt mondta, hogy hát egy annyit, hogy ha mi is komolyak vagyunk és
 melléállunk, belép a PDSR-be... Hát, ugyebár, 96-ban úgy volt, hogy mi a konvenció-
 s jelöltek kell támogassuk, de akkor... Kolozsvárral is volt egy kis vitám, s mondtam, hogy
 a PDSR nem volt teljesen megtiltva az RMDSZ-től, hogy vele ne lehetne szövetkezni...
 Na, és így nekifogott... amilyen karakternélküliek a románok a politikában, hogy átugra-
 nak egyik pártból a másikba, azt mondta, nincs semmi gond, belépek a PDSR-be, s jött is
 néhány nap múlva, hozta az igazolmányát, hogy PDSR-tag. Na, ha PDSR, akkor mi, az
 RMDSZ is veled fogunk menni... Na, ez ment 96-ban...” (D.F. RMDSZ-elnök).

A 2000. évi helyhatósági választások az eddiginél bonyolultabb problémát hoztak. Az
 RMDSZ politikájában a „magyarság egysége” jelszó, de ez a jelszó másképpen értelmez-
 hető a győztes, és másképpen a vesztes pozíciójából. A magyar alpolgármester, aki 1994
 óta volt funkcióban, a 2000-es előválasztásokon megbukott, s így nem kerülhetett fel az
 RMDSZ-listára. Független jelöltként indult, kétféle esélyre is számítva: egyrészt „segíte-
 nek a románok” jelszóval fordult a „jóemberei” felé, másrészt az egyre erősödő református
 közösség támogatásában bízott a katolikus többségű RMDSZ-vezetés ellenében. Csa-
 lódnia kellett reményeiben. A helyi tanácsba egyetlen független jelölt sem került be. A
 helyhatósági választás azt bizonyította, hogy „etnikumközi” politikai kooperáció, kom-
 promisszum egyéni szinten nem lehetséges, és azt is, hogy az RMDSZ „egység” katolikus-
 református ellentétpárra törése Kisbácsban nem lehetséges (legalábbis a pillanatnyi hely-
 zetben nem).

A polgármester személyének kiválasztása már bonyolultabb helyzet. A józan kompro-
 misszumkészség azonban sem 96-ban, sem 2000-ben nem engedte, hogy kiderüljön, mi-
 lyen helyi magyar támogatásra számíthatott volna az RMDSZ ellen induló román polgár-
 mesterjelölt, aki népszerűvé, elismertté vált a helyi magyarság körében. Nem politikai
 ideológiával, hanem praktikus, gyakorlati dolgokkal szerzett magának népszerűséget,

„elintézte”, például, a földgáz bevezetését a faluba. A kutató számára szinte kár, hogy nem került sor erre a megmértetésre. Így az egymásnak ellentmondó interpretációk igazi súlya nem mérhető fel. Marad az interpretációk interpretálása, aminek a végére leginkább kérdőjel illeszthető. Kívülálló azt hihetné, hogy a mérleg két serpenyőjébe a „balkáni ügyintézés” módszerei kerülnének az egyik oldalra, másfelől pedig az eredmény: a faluban ma már gázzal fűtenek. Ezek szerint a kérdés az lenne, hogy melyik fontosabb a bácsiai számára: a „tisztességes” ügyintézés vagy az eredmény? Érdekes módon, nem az ügyintézés „balkáni”, „szilvapálinkás” módszereit ítélték el a faluban, hanem arról szólt a pletyka, hogy „elitták a pálinkát”, amit ügyintézésre gyűjtöttek össze; „ellopták a pénzt”, „tolvajok, hazugok a bírók”. De: mióta ég a gáz, már nemigen hallani ezeket a pletykákat. A megkérdezettek többsége a vezetés „megtisztításaként” értelmezi a 2000-es választásokon lecserélt magyar alpolgármester ügyét. A helyi RMDSZ-vezetés józan okosságának bizonyítéka, hogy a polgármesteri hivattal szembeni konfliktus a helyi magyar választópolgárokban egyetlen személlyel történt meg. A helyi magyar vezető cseréjével sikerült megtartani a hatalommegosztás józan kompromisszumát, sikerült elkerülni a mindenképpen nyeresre álló régi-új polgármesterrel való szembekerülést. 2000 nyarától a faluban az egyik legfőbb téma az új magyar alpolgármester viselkedése, aki „korrekt”, „ott van, ahol kell”, „megfogja a lapátot”. Szimbolikus tőkét nem magyarság-ideológiával, hanem „okos tárgyalás” útján szerez magának a falu szemében. 2000 nyarán elkezdődött a falun végigfutó, immár nemzetközi főút szélesítése, modernizálása. A községi vezetés ebbe nem szólhat bele, a megnövekvő teherforgalom és a járművek fokozott sebessége elkerülhetetlen. Ez ellen már nem lehet tenni semmit, de a helyi hatalommegosztás kompromisszumában jól begyakorolt helyi vezetés megkereste, milyen hasznos lehet kihozni ebből a kellemetlen helyzetből. Sikerült elérniük, hogy a főútból leágazó nagyon elhanyagolt mellékutcat az útépítők, mintegy fájdalomdíjként rendbe tegyék, és ami ennél is fontosabb, újabb erős mozgósítási hullámot sikerült elindítaniuk a kanalizálás és vízvezetés befejezéséért. Klasszikus vezetői módszereket alkalmaztak: kedvezményeket és fenyegetést. 2000 nyarán és őszén mindenki, aki eddig nem, most kedvezményes áron kapcsolódhatott rá a falun áthaladó kanalizálási és vízvezetékrendszerre; ráadásul a szerelési munkák rekordidő alatti elvégzését is a polgármesteri hivatal biztosította. Azok számára viszont, akik nem éltek a kedvezményekkel, legalább öt évig még akkor sem engedélyezik a bekötést, ha saját költségükön vállalnak a befejezett műút feltörését és utólagos helyreállítását – így a fenyegetés. Eredmény: a főút mentén alig akad ház, amelyiknek víz- és kanálisvezetéke ne lenne. A harmadik évezred kezdetén Kisbács Románia egyik legjobb infrastruktúrával rendelkező faluja. Gázvezeték, vízvezeték, szennyvízvezeték, telefon, kábeltévé, a városi iskolánál jobb körülmények között működő, jobban felszerelt új iskola, felújított, illetve újonnan épített katolikus, református és ortodox templom, vasútvonal és nemzetközi műút. A felsorolás folytatható.

A hagyományosan konfliktuskerülő kisbácsi lakosság etnikumai szimbolikus szinten elkülönülnek ugyan egymástól, de a gyakorlati élet színterein józan kompromisszumokat kötnek, és képesek kooperációra, együttműködésre is önmaguk érdekében. Nehéz lenne megmondani, hogy melyik fontosabb a falu lakói számára, hiszen a szimbolikus elhatárolódásra, a kompromisszumokra és kooperációra is hatalmas energiákat fordítottak az elmúlt tíz évben. Azt sem tudni, hogy a faluban élő etnikumok „aszimmetrikusan stabil egyensúlya” meddig tart. Hogyan befolyásolják az új korszak újabbnál újabb változásai, kihívásai ezt. Remélhető azonban, hogy a hagyományosan konfliktuskerülő magatartás a szimbolikus elkülönülés vitathatlan igényével együtt is, kedvez a józan kooperációra építhető jövőbeli békés egymás mellett élésnek.

Lokális identitás Kisbácsban

Házszenteléskor, Vízkereszt táján, a híveit látogató lelkipásztor apró ajándékkal szokott kedveskedni a családoknak. Ez a szokás az utóbbi években Erdélyszerte elterjedt. Így a házszentelés a kölcsönös ajándékozás ünnepévé válik. A kisbácsi római katolikus plébánia 1999 őszén kinevezett, még újnak számító plébánosa szokatlan ajándékot szándékosztani híveinek a 2001. januári házszentelés alkalmával. Az új korszak új lehetőségei közé tartozik a fénymásoló; a katolikus papot beengedő kisbácsiak a következő szöveget kapják ajándékkul:

Kisbács község rövid története

Kolozsvártól északnyugatra fekszik 8 km távolságra. A szájhagyomány alapján a falu eredete 1090-ig nyúlik vissza, és Szent Iván néven szerepel templomával együtt. A tatárok elpusztították, s a templom harangját a Gyilkos tóba dobták. A tatárjárás után a Nádas mentén épül újjá. Első írásos említése 1263-tól származik Baach (Bács) néven. 1911-ben változtatják KISBÁCS-ra a nevét. A falu őslakói: KATOLIKUS MAGYAROK. Az ŐSI TEMPLOM körül ma is ők laknak. Ez a katolikus templom emberemlékezet óta létezik. Az 1913-ban készült gyulafehérvári schematizmus a templom 1417 előtti létezéséről tesz említést. – „Kisbács in comitatu Kolozs. Parochia existit ante annum 1417, et habitus ecclesiam honoris S. Augustini dicatur; anno 1776 restituta. Matriculas habet ab anno 1710. Ecclesia: ad Sanctos Apostolos Petrum et Paulum. Patronus: Dominium Fundationale Kolozsmonostor.” (Kisbács Kolozs-megyében. A parókia 1417 előtt megvolt és templomát Szent Ágoston tiszteletére szentelték; 1776-ban javították. Anyakönyvek 1710-től vannak. A templom védőszentjei: szent Péter és Pál apostolok. A kegyúr a Kolozsmonostori Uradalom). Rövid ideig református kézen is volt. Bethlen Gábor 1615 után a katolikusoknak ítéli.

A középkorban épült templom gótikus vonásokat mutat. Főbejárata, sekrestye-ajtaja és a falba épített, faragott szentségtartó-fülkéje (pastophorium) gótikus. A későbbi átépítések során vette fel a barokk jegyeket. A feszület korpusza is barokk. 1819-ből van szent Péter és Pál szobra. Értékes az „Angyalí üdvözlöt” ábrázoló olajfestménye. Az új liturgikus berendezést 1991-ben Trifu Krisztina képzőművész tervei alapján készítették gótikus stílusban. Az ő tervei alapján készült a Szentlélek kiáradását ábrázoló vitrálé a szentélyben. A költségeket Túros Dezső Németországban élő, bácsi születésű plébános fedezte. E renoválás alkalmával készültek az új padok, a falburkolat, a betonkarzat s a kórus-rácsozat is. A kórusfeljáratot még 1961-ben helyezték a templom külső, déli oldalára. A templomot köfal veszi körül. Az epitaphiumok szövegei még olvashatóak.

A PAPI LAK 1776-ban épült. 1863-ban ez is, akárcsak a templom egész környéke, tűzvész martaléka lett. Csak a templom maradt sérteletlen. A jelenlegi papilakot 1895-ben építették. 1914-ben bővítették. Többször átalakították.

ANYAKÖNYVE 1710-től van a plébániának, az itt működött papok neveivel.

ÜGYVITELI NAPLÓJA 1874-től van.

ISKOLA 1787-től működik a faluban. Nyomorúságos körülmények között indult egy szegényes szobában. Első tanítója Dombi Illés volt. 1819-ben felépül a kántor-tanítói lakás a templom déli oldalán. 1863-ban ez is leég. Újraépítik. Kicsinysége miatt 1907-ben a nemzetközi úttól délre, a templomhoz viszonyítva keletre, mintegy 500

méterre, épül új katolikus iskola. A régi iskolát 1921-ben a románok rekvirálják, és csak 1937-ben adják vissza. Ettől kezdve kultúrházként szerepelt. A kommunista időben új állami kultúrház épült. 1934–36 között elkészül az új állami iskola. A telket hozzá a katolikus egyház adja. A közmunka fő részét is katolikus hívek végezték, mert ők voltak többségben a falu lakói. Ezt az iskolát külföldi segéllyel fogyatékos gyermeket részére alakították át, mert mögötte 1997-ben új, modern iskola épült. A ROMÁNSÁG a XVI. században jelenik meg Bácsban. A XVII. században fatemplomot építenek, mely 1950-ig áll fenn, a jelenlegi ortodox templom mögött. Ez utóbbi 1930–37 között épült fel. 1921-től működik román iskola Bácsban.

A REFORMÁTUS templom parókiával együtt 1992-ben holland segélyből épült fel. Addig imatermet használt a csekélyszámú közösség. A kommunista rendszer alatt épített tömbházakba költözött be sok református a környező falvakból.

Az első harangról 1579-ből van feljegyzés: 130 fontos volt. 1917-ben egy 150 és egy 35 kg-os harangot hadi célokra rekviráltak. Az 1784-ben szent Péter és szent Pál apostolok tiszteletére öntött 84 kg-os harangot meghagyták. Melléje szerelték az 1921-ben öntött 145 és 47 kg-os harangokat. 1967-ben öntetett az egyházközösség szent Péter és szent Pál apostolok vértanúságának 1900-as évfordulójára egy 174 kg-os harangot. A használaton kívül helyezett orgona 1896-ban épült. A jelenleg használatos elektronikus orgona a református gyülekezet ajándéka. A templom körüli tölgy-, gesztenye- és fenyőfákat 1896-ban ültették.

Kisbács lakossága:

– 1938-ban 1683 személy (magyar 1018, román 540, cigány 100...)

– 1948-ban 1714 személy

– 1999-ben magyar ajkú lakos: 1079 (ebből róm. katolikus 727 személy, ref. 332, unit. 14)

A valamikori tiszta katolikus magyar falu ma szóróványnak számít.

Kisbács, 2000. április 3-án

F. I. plébános

Az idézett szöveg több szempontból is fontos információ a faluról. Tömör összefoglalása annak, amit az új katolikus pap tudhat a községről, melyben szolgálatát kezdi, de ennél sokkal fontosabb, hogy szükségesnek tartja mindezt írásos formában terjeszteni hívei között.

Az 1989-es fordulattal kezdődően Kisbácsban is – mint Erdély szinte valamennyi magyarlakta (vagy magyarok is lakta) – településén, az identitásépítés látványos reneszánsza indult meg. A falut lakó három etnikum egymással szemben, egymásnak felmutatva alakítja és éli meg saját identitását. Az etnikumok közötti szimbolikus elhatárolódás mindig összefüggött, ma is összefügg az identitásépítés gyakorlatával. 1990 táján, az euforikus lelkesedés korszakában, viszonylag tisztának, könnyen áttekinthetőnek tűnt a helyzet. Románok, magyarok és cigányok egymástól elhatárolódva próbálták élni, újraélni, újratemetni a maguk identitását. Akkor még hihető volt, hogy egységes tömböt alkotó románság, osztatlan magyarság és megoszthatatlan cigányság próbálja felmutatni egymásnak a maga nemzeti identitását. Mai szemmel nézve nyilvánvaló, hogy akkor sem volt így, csak éppen a „forradalom” hangulata elfedte a különböző etnikumokon belüli törésvonalakat.

Aki benne él ebben a faluközösségben, ma már nem mondja, de nem is hallhatja, hogy „a” románok, „a” magyarok, „a” cigányok. A románok lehetnek „tösgyökeres” bácsiak és „jövénnyek”, „betelepedettek” vagy „blokkalakók”, ortodoxok vagy baptisták (akiket hívőknek vagy pocáit-oknak neveztek), sőt: görögkatolikusok is. A magyarok katolikusok

vagy reformátusok, és – ha kevésbé pejoratív hangsúllyal is – de köztük is vannak „jövénnyek” és „blokkosok”. A cigányok pedig „régiek”, azaz „bácsiak” és „újak” (vagy az előzőekben használt „szakkifejezés” legpejoratívabb értelmében „jövénnyek”). A fenti felsorolásból is kitűnik, hogy mindhárom etnikumnak vannak őshonosai, „tősgyökeresei”, „régii” emberei: – ők az „igazi bácsiak”, akik hiszik, tudják, állítják magukról, hogy mindig békességben, rendben éltek egymással. Az „igazi bácsi”, az mind rendes ember, ha magyar, ha román, ha cigány. A bácsi magyar „mindig külön volt” a szucsákinál, a bácsi románt „össze sem lehet hasonlítani” a kórogvíval vagy a papfálvival, a bácsi meg a szucsáki cigányok között pedig mindig is „ég-föld különbség volt” a bácsiak javára. Ők, a „tősgyökeresek”, a „régiek”, ők az igazi Kisbács. Ám élnek a faluban „jövénnyek” is, „idegenek” is, akiknek a megjelenése, viselkedése bajokat, zavarokat, rendtelenséget okoz. A „tősgyökeres” bácsi magyar katolikus vélemény nagyon határozott: legtöbb baj van az „idegen” cigányokkal, nehéz elviselni a „jövénny” románokat, és fenntartással kezelendők a „betelepedett” reformátusok is.

„Mindenesetre, megfigyelheted, amit én megfigyeltem az autóbúszon. Vannak az itt született, idevalósi cigánynék, cigányok, akik elhatárolják magukat ettől a csöcseléktől... Azt mondja, hogy „o venitura” („egy jövénny”) ez, én meg tősgyökeres bácsi vagyok” (K. Zs., 54 éves tisztviselőnő).

„Nagyon szorgalmas ember, nagyon dolgoz. Sőt még szolgálja is van. Sok a tehén, sok a munka. Nagyon rendes ember, ez az igazság, ritka ilyen cigány... Egyébként Bácsban az eredeti bácsi cigányokkal nincs is olyan nagy baj, inkább azokkal van baj, akik úgy jönnek ide. Az eredeti bácsi cigányok másképp viszonyulnak a bácsiakhoz, és talán tisztelettel, és gazdagabbak is... Ellenben, akik idegenek és idejöttek, na, azokkal van baj” (I. E., 51 éves mérnök). „Ezek nem vezetnek vizet... Úgy adták el. Olyan rendes házakat. Tudod, Emma Jánoséknál milyen szép rend volt, sűrűlt, szép... s most bádógok s pléhekkel van megtámasztva. Mind elégettek mindent. Égetnek el mindent ezek, ami van a ház körül... Hát idejött ez, ide, amelyik idejött a szomszédba, Erzsike néniékni... hátul Gyula bácsinak volt fűskamrája, de nagy s szép, hogy egy nyárikonyhának bevált, s volt egy pincéje betonból... Nem tudom, a pincével mit csinált, mert annak nem látszik semmi nyoma, s azt a nyári konyhát szétverték, elégették, a kerítéseket mind elégették, s az ég alá kitétek egy kemencét, s ott főznek nyáron... Na, ez munka?” (T.C., 76 éves háziasszony).

„Te emlékszel arra a Fluturéra?... Na, a forradalom után egy alkalommal mentünk oda a cigánysorra aranyat venni, és azt mondta nekünk, „emlékszel, Icu, megváltozott a világ, régebb mi jöttünk a románokhoz-magyarokhoz dolgozni egy falat kenyérért, s most ti jösztek a cigányokhoz, és mi többet érünk, mint ti, mert mi tudunk magyarul, románul és cigányul, és ti nem tudtok”. És valóban, a régi cigányok, ha eljön a diszpenzáriba, nekem köszön magyarul, az orvosnőnek románul, és megvan a tisztelet. És az utcán is, ha mérsz, tisztelettel köszön... Ezek az új cigányok, ezek a vasúton túl lakók, ezek bejönnek, követelik a jogaikat, és cirkuszolnak, és... „szörnyű beteg a gyermek”, azonnyomban vizsgálj meg, de ha az utcán találkozol, fellöknek. (Te szoktál járni a faluba, injekciózni. A cigányokhoz szoktál menni?) Hát, ha hívnak, nyilvánvaló. Szóval, ilyen nincs, hogy nem szolgálod ki... Akár..., ha legyen ez a bácsi régi cigány..., ahhoz úgy is érzem, hogy még inkább kötelességem, mert mi összetartozunk, egy község vagyunk” (Sz.V. 52 éves egészségügyi asszisztensnő).

„Egy szomszédunk van. Ezen az emeleten csak egy család lakik. Román család, a nevüket nem tudom, három gyerekük van, az asszony tanítónő, az iker lányaik egyetemisták s az ember a vasúti műhelyekben dolgozik. (S velük milyen viszonyban vagytok?) Köszönünk... S kordialisan... Se különösen jó, se különösen rossz. De inkább jónak tar-

tom. (De ha összehasonlítod azzal, ahol laktatok, ahol felnőtél...) *Az egészen más. Az ot-tani szomszédok azok tősgyökeres bácsi magyar emberek voltak. Ezek bevándorlók, tisz-ta idegenek*” (I. E., 51 éves mérnök).

„Nagyon jóban voltunk, nagyon jó szomszédok voltunk. /ti. a tősgyökeres bácsi román szomszéddal/. (Olyan, hogy segít is, ha kell?) *Segít. Bármilyen..., az nem létezik, hogy ha valami van, az egyszer ne segítene. Nem is kell szóljal. Ha valami munka van, mindig jön segíteni. Igaz, hogy Dezső bácsi is segít. Bármire szükség van, mindig segítünk egymá-son. (S a fia is olyan?) A fia is, olyan jó ember... Na, még azt akartam mondani, hogy mi-lyen jó szomszédok vagyunk, nézd meg, itt az udvaron, a ház mögött a kerítésen vágunk egy ajtót, itt járunk át Mitruí bácsiékhoz, nem kell az utcára kerülnünk... Ugye, ezt nem kell megvárni...*” (T. I., 70 éves háziasszony).

„Az apja édesapámnak katonakollégája volt, s aztán tartották a kapcsolatot. Ahány-szor jöttek Berendről be a piacra, egy-egy szekér szénával s mindennel, édesanyám fogad-ta kedvesen őket, s itt tanyáztak. Idejött a gyermeke, s két-három évig itt nálunk lakott, ide csináltatta a buletinjét. (S járt dolgozni innen?) *Hát aztán a lovával járt fuvarozni s teke-regni s lopni. (Ez mikor volt?) Mikor a buletinét csináltatták, s most nézd meg, milyen pa-lotájuk van... Itt lakott három évig, s ide csináltatta a testvére buletinjét. Addig lakott itt, ameddig édesapám rájött, hogy a törökbúzáat gyúrta éccaka a lovának..., leszedtük a tö-rökbúzáat, s éjjel etette meg a lovával. Édesapám elkergette*” (B. E., 76 éves háziasszony).

(T.i. A református pap) „*az elég harcias. Gyűjti a híveit, s gazdálkodik. A sarkon azt a há-zat ő építi saját magának, nem az egyháznak*” (T. A., 79 éves nyugdíjas). „*Nincsen olyan sok, egy keresztfiunk van s egy keresztlányunk... Református lévén engem bérmakeresz-tanyának nem hívhattak. Ez a kölcsönkomaság megint, tudod, ahogy itt megy, sőt, abban az időben méginkább ez volt... szerintem ide generációk kell felnőjenek, nem is egy, amíg az a nézeteltérés... Én a mi egyházunkat nem láttam soha úgy, hogy felmagasztalja magát és a másikat lebecsülje, vagy hogy úgy ellene beszéljen... Soha, egyik pap sem... A katolikus egy-házban inkább tapasztaltam azt, hogy hát az református, és ez mintegy megbélyegzés... A fa-luban az emberek közt..., és ezt éreztem a saját bőrömmön...*” (Cs. R., 56 éves munkásnő).

Az idézett interjúrészletek mindhárom etnikum „jövevényeit”, „idegeneit” negatívan aposztrofálják. Véleményem szerint, ezek az „ítéletek”, megbélyegzések, a maguk való-ságalapján túl, avagy attól függetlenül is, az identitásépítő gyakorlat részei. Kisbácsban az identitásépítés az 1990-es években leglátványosabban éppen az „építések”, építkezé-sek folyamatában érzékelhető.

A cigányok hivalkodó házai ma már nem a cigánysoron, hanem elsősorban „a falu kö-zött” szimbolizálják az egyenrangúsodás igényét. A fenti idézetekből kiemelt szövegrész is példázza, hogy a „régii” cigányokat a faluközösség részének tekintik. Ezt kívánják erő-síteni a cigányok magyar szomszédaikhoz való maximális alkalmazkodásukkal. A jó szomszedság ezeknek „a falu közé” beköltözött „régii” cigányoknak a számára minden-nél fontosabb. Ennek érdekében folyamatosan és látványosan elhatárolják magukat saját etnikumuk „jövevényeitől”. Identitástudatukat a faluhoz kötik, önbecsülésük lényege, hogy a faluközösség részének hihetik, tudhatják magukat.

A „régii” románok szimbolikus jelentésű középületekbe „építették bele” a magyar kö-zösséggel egyenrangúságot kívánó identitásigényüket. Az ortodox templom felújítása, jellegzetesen mintakövetésen alapuló „versenylépés” az egyenértékűség elérése – az erő-sebb önbizalommal rendelkező románok szerint az egyenértékűség megtartása – céljá-ból. A helyi román identitás 90-es évekbeli alapszimbóluma azonban nem a templom, ha-nem az új iskola. A két világháború között a magyar katolikus státusbirtokra, rendőri kényszerrel munkára kihajtott magyar lakosság építette „állami iskola” fájó pontja volt a

„régii” románok önképének. Egy helybéli román mérnökember életcéljául tűzte ki, hogy megépíti az iskolát, ami helyreállíthatja a bácsi románság önbecsülését. Ennek eredményeképpen a 90-es években felépült Románia egyik legszebb, legnagyobb, legmodernebb iskolája. Az anyagi nehézségek miatt azonban az iskola teljes bútorzatát a magyar református pap szerezte be Hollandiából segélyként. Ez a gesztus nem csorbította a románság önbecsülését, de az épület román szimbolikája megváltozott: a falu iskolája lett.

A „bácsi” identitás egyik alapmotívuma az „idegenektől” való különbözőség, a más-ság. Mindemellett sem a cigányok, sem a románok körében nem érzékelhető a „régiek” és a „jövevények” közötti vetélkedés olyan hangsúlyosan, mint a bácsi magyar katolikusok és reformátusok között. Az 1990-es évek legfontosabb kisbácsi magyar történései szinte kivétel nélkül e köré a vetélkedés köré épülnek.⁷⁹

Az 1960-as években Kisbács még katolikus falunak vallhatta magát. A falu népességi arányai abban az időben még határozottan támogatták ezt az identitáskijelölő állítást. Az önmegnevezés nagyon tiszta elhatárolódást jelentett a szomszédoktól és az egész kalotaszegi néprajzi egységtől, amelybe beletartozott. Elválasztotta a katolikusága (Kalotaszeg köztudottan református vidék); a román szomszédoktól, Papfálvától, Kórogytól pedig a magyar lakosság döntő többsége különböztette meg. A 90-es évekre ennek az identitástudatnak a demográfiai bázisa megszűnt, a lakosság döntő többsége ma már román anyanyelvű, a református közösség pedig arányaiban is számottevővé vált.

A falu „jövevényei” közül a reformátusok bizonyultak a „legéletképesebbeknek”. Nem számuk, hanem közösséggé szerveződésük. A 90-es években a nyugati támogatások révén a közösség számára mozgósított anyagi erő a kisbácsi reformátusokat a maguk kettős kisebbségéből (magyar és református) látványosan „felhozta” azon az értékskálán, amelyen minden „idegennek alul a helye”. A „feltörés” a szimbolikus térfoglalás szintjén indult és teljeseedett ki. Az egykori kicsi, számon sem tartott közösség, amelynek nemcsak temploma, de még papja sem volt, ma már félakkora, mint a katolikus magyarok közössége, és van papja, parókiája, temploma, szemben a „magyar templom”-mal. Már maga a telekválasztás is szimbolikus, kettős jelentésű gesztus volt. Nem a falu adminisztratív központjában álló imaház helyére, hanem a katolikus templom tözsomszedságába épült a református templom. A magyarsághoz való tartozás és a katolikusoktól való különbözőség egyszerre való felmutatása képezi az alapját a bácsi reformátusok identitástudatának.

Az egymás mellett álló, egymással szemben álló két magyar templom és parókia a falu magyar centrumának újjáélesztését, illetve a két magyar hitközség vetélkedésének felerősödését és kölcsönös hatásait is jelenti. Már a templom 1991-es felújítása is jelez némi „protestáns” hatást: a belső térszerkezet nyitottabbá vált. Ezzel együtt az „ősiség”, „régiség”, „tösgyökeresség” kiemelése is érvényesült; jó ízléssel, építészeti szakértelemmel sikerült a gótikus épületrészeket kiemelni, hatásukat hangsúlyozni. Ez a kettős jelzés válaszként értelmezhető a református kihívásra: hasonlóak, de nagyon különbözők vagyunk: ti újak, „jövevények”, mi régiek, „tösgyökeresek”. Ez a jelzés még határozottabban kiolvasható a katolikus plébánia 1999-es felújítása során történt „tisztogató” munkából. A cinterem és a parókia közötti területről eltűntek a kerítések, a bokrok és nyílt tér keletkezett. Ez a „protestáns nyitottság” azonban csak a kívülálló szemében lehet „modellkövető gesztus”, valójában rendkívül céltudatos rendezői elv érvényesült. A kinyitott

⁷⁹ Ennek a vetélkedésnek az „építéstörténetéről” részletesen: Túros Endre: Magyarok, románok, cigányok: ki van a középpontban. In Egy más mellett élés. Szerk. Gagy József, Csikszereda, Pro-print, 1996.

tér érvényesülni engedi a cinterem több évszázados falát, az új katolikus pap pedig ősi katolikus öntudattal hirdeti, hogy azt a falat nem a török-tatár dúlások, hanem a „református veszély” ellen építették a falu őslakói. Ez a fal segítette a reformátussá vált Kalotaszeg eme szélre eső faluját abban, hogy megmaradhasson katolikusnak. Ez a fal ma már csak szimbólum, de identitásépítő, identitásslárdító fundamentumként aktivizálódott.

A katolikus magyar közösség nagyon hosszú idő óta önvédelmi stratégiát folytat. Identitástudatában a veszélyeztetettség érzése, a háttérbe szorulás kellemetlen közérzete folyamatosan jelen van. A „cigány veszély” meg a „román veszély” bármennyire is valós fenyegetés, mentális síkon kezelhető, a fenyegetettség tudata pedig ösztönzően hatott. Olyan méretű és fényű magyarságünnepeket rendeznek a faluban 90 óta, amelyeket még a tömbmagyarság körében is ritkán sikerül. A szüreti bálókra a falu szinte minden magyar lakója elmegy, a „magyarruhás” fiatalság a falu főutcáján vonul – templomtól kultúrházig – a milleniumi ünnepségen lengyel vendégszereplők táncoltak; az RMDSZ tizedik évfordulója hatalmas sportünnepélyvel indult. Hosszadalmas lenne felsorolni az ünnepi rendezvényeket, amelyek mindegyike a magyarság felmutatását szolgálják. A sikerélményt csak növeli a büszke öntudat: Kisbácsban ilyen ünnepeket csak a magyarság szervez, csak a magyarság „képes rá”. Az etnikai identitás folyamatos építése, erősítése, védelme az 1990-es évek kisbácsi magyarságának legjellemzőbb, közösségi összefogással megvalósult, alapvető magatartása.

A katolikus magyarság számára azonban sokkal nehezebben kezelhető kihívás a „református veszély”. Évszázadokkal ezelőtt a cinterem – előzőekben említett – fala még védelmet nyújthatott ellene, de 2000-ben ez a fal már csak szimbólum. A református templom új, szép, modern, a parókia elegáns és gazdag, a pap nagyszerű közösség- és gazdaságszervező. A református hitközség él, nő, gyarapodik. A magyarságépítés gyakorlatában kitűnő partnerei a katolikusoknak. A református parókia táján születő tervek és eredmények tulajdonképpen a katolikus közösség számára is jót jelentenek: halottaskocsi, egyházi mikrobusz, az énekkar hollandiai kiutaztatása (az énekkarban katolikusok is vannak), ifjúsági központ építésének a terve. Mindez túlmutat a szűk református érdekszférán, katolikus oldalon mégsem arat osztatlan elismerést. Kihívásként is értelmezhető, és erre a kihívásra egyre nehezebb válaszolni.

A két magyar közösség identitásépítő gyakorlatának két közös, alapvető összetevője: összetartozás a magyarságban és elkülönülés, elhatárolódás a románoktól, cigányoktól. Ezen belül azonban, „a magyarságban való összetartozás” különbözőképpen értelmeződik. A falu ősi katolikus hagyományai számára a „jövevény” reformátusok magyarságuk ellenére se fogadhatók be maradéktalanul. A református közösség pedig ennek az ellenkezőjét érzi, óhajtja, próbálja elérni. A református templom azért épül szembe a katolikkal, a Hollandiába kiutazók közé azért vettek be katolikusokat is, a katolikus templom azért kapott ajándékba villanyorgonát a reformátusoktól, hogy hátha ettől lebomlik az a bizonyos szimbolikus „cinteremfal”.

A 90-es évek elején készült egy magyar nyelvű falumonográfia Kisbácsról.⁸⁰ A szerző, aki nem a faluban él, ezt a szöveget „letette” a katolikus plébánián, a református parókián és az RMDSZ elnökénél. Aki tud róla, mindenki természetesnek tartja a három „hely” kiválasztását. A falu lakóinak tudatában ezek a helybéli magyarság „helyei”, központjai, identitásvezénylő centrumai. A református pap egy ennél teljesebb falumonográfiát ígért, mikor elolvasta. A katolikus pap felbuzdult az ötlettől, és a monográfia szövegét is felhasználva összeállította az idézett történeti ismertetőt, amely vízkereszti, házszenelési ajándékként a harmadik évezred küszöbén a bácsi magyar katolikus identitás felmutatása.

⁸⁰ Mészáros János: Kisbács község monográfiája. Kézirat.